

«EN HEL VITENSKAP PÅ TRASS». OM PAA GJENGRODDE STIERS RESEPSJONSHISTORIE

Ingri Løkholm Ramberg

Men nu hender det seg at jeg som moderne menneske kan komme ut på merkelige, selsomme avveie med min tanke, inn på spørsmålet om de hemmelige bevegelser som foregår i krokene av min sjel, og overfor hvilke en videnskapens representant står fast – hva så?
- Knut Hamsun, «Psykologisk litteratur», 1891

Sammendrag

Artikkelen diskuterer Paa gjengrodde stiers resepsjonshistorie med vekt på hvordan Knut Hamsuns antatte «varig svekkede sjelsevner» har gjort seg gjeldende i lesninger av verket. Jeg argumenterer for at det etableres en forestilling ved utgivelsestidspunktet om at verket Paa gjengrodde stier «beviser» at konklusjonen om at Hamsun var å anse som en person med varig svekkede sjelsevner ikke stemmer. I den resepsjonshistoriske gjennomgangen viser jeg hvordan denne forestillingen tilsynelatende er så innarbeidet at en rekke lesninger holder den i live uten å stille spørsmål ved eller forklare hvordan et litterært verk kan stå i et motsetningsforhold til en rettsmedisinsk konklusjon. Dette viser seg blant annet i hvordan den litterære teksten presenteres for oss som lesere i dag, noe som diskuteres ved hjelp av Genettes begrep om parateksten. Avslutningsvis argumenteres det for at lesninger av Paa gjengrodde stier som beveger seg på tvers av fagdisipliner er ønskelig, men at en slik tilnærming krever større metodologisk bevissthet enn det vi hittil har sett.

Abstract

The article discusses Paa gjengrodde stier's reception history with an emphasis on how Knut Hamsun's alleged "permanently impaired mental faculties" have affected analyses of the work. I argue that upon publication, the claim is established that Paa gjengrodde stier "proves" that the conclusion regarding Hamsun as a person with permanently impaired mental faculties is incorrect. In the review of the book's reception, I show how this notion apparently is so well incorporated that a number of readings keep it alive without questioning it, or without explaining how a literary work can contradict a forensic conclusion. This is shown for example through how the work is presented to us as readers today, which is discussed through Genette's notion of the paratext. Finally, I argue that readings of Paa gjengrodde stier which transcend academic disciplines should be welcomed, but that such an approach requires a better methodological awareness than what has previously been the case.

Nøkkelord

Knut Hamsun, Paa gjengrodde stier, varig svekkede sjelsevner, litteratur og medisin

Knut Hamsuns antatte «varig svekkede sjelsevner» har hjemsøkt mottakelsen av *Paa gjengrodde stier* (1949) siden utgivelsen. Samtidig kan vi vanskelig fastslå akkurat hva denne rettsmedisinske konklusjonen har hatt å si for vår forståelse av verket. Hamsuns siste utgivelse kombinerer kontroversiell tematikk med en form som unndrar seg oversikt og kategorisering. I tillegg er det en tekst som hører hjemme både i det fiktive og det ikke-fiktive, og som står i et komplekst forhold til sin egen kontekst og tilblivelse. Det er dermed ikke vanskelig å forstå at diskusjonen rundt verket tidvis har blitt både polarisert og betent. Dette forsterkes av at *Paa gjengrodde stier* er en tekst som demonstrerer både hvordan psykiatriske forhold kan behandles i litteraturen, og hvordan litterære fremstillinger kan gjøre seg gjeldende i en rettsmedisinsk sammenheng.

Paa gjengrodde stiers resepsjonshistorie er preget av at litterater (her forstått som både litteraturforskere, forleggere og forfattere) har nærmet seg Hamsuns litterære institusjonsberetning som en tekst man kan trekke rettsmedisinske slutninger fra. Særlig har litteratene vært opptatt av den rettsmedisinske konklusjonen utført av Gabriel Langfeldt og Ørnulv Ødegård etter krigens slutt, som fastslår at Knut Hamsun på observasjonens tidspunkt var å anse som en person med varig svekkede sjelsevner. Slik utgjør *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie et møtested for litteraturvitenskap og rettsmedisin. I denne artikkelen vil jeg undersøke hvordan dette møtet har gått for seg og hvilken rolle den rettsmedisinske konklusjonen har spilt i vår forståelse av den litterære teksten. Hypotesen min er at det på *Paa gjengrodde stiers* utgivelsestidspunkt etableres en forestilling om at verket tjener som et «bevis» mot den rettspsykiatriske konklusjonen, og at denne forestillingen på ulike vis har blitt holdt i live i omtaler og analyser av verket frem til vår tid. Mange av lesningene av *Paa gjengrodde stier* bidrar til å kontinuere denne oppfatningen uten å stille spørsmål ved eller forklare et langt fra selvforklarende fenomen, nemlig at et litterært verk er i posisjon til å kunne motbevise en rettspsykiatrisk konklusjon.

For å balansere ut det noe ensidige bildet leserne fort kan bli sittende igjen med i gjennomgangen av verkets resepsjonshistorie, vil jeg også gjøre bruk av refleksjoner og innsikter fra psykiatri og juss. *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie demonstrerer en kløft mellom litteraturen og psykiatrien, samtidig som den viser behovet for en kunnskapsutveksling som verket i utgangspunktet legger til rette for. Målet med artikkelen er ikke å komme med noen endelig konklusjon om hvorvidt Hamsun hadde varig svekkede sjelsevner. I stedet vil jeg undersøke resepsjonshistorien for å belyse hvordan et litterært verk kan tjene som møtested for spørsmål som ikke kun tilhører litteraturvitenskapen eller psykiatrien, men som tilhører begge disse fagfeltene og samtidig understreker avstanden mellom dem.

I diskusjonen av dette kommer artikkelen inn på det multidisiplinære forskningsfeltet *litteratur og medisin*. Dette feltet er en underkategori av det større forskningsfeltet medisinsk humaniora, hvis målsetning er å rette et humanistisk blikk på medisinvitenskapen (Bernhardsson 2010, 41).¹ Litteratur og medisin utforsker særlig

¹ I utgangspunktet legger denne tematikken til rette for også å trekke inn et annet fremvoksende multidisiplinært felt, nemlig litteratur og juss (*Law and Literature*), som har en rekke berøringspunkter med litteratur og medisin, og som i likhet med førstnevnte oppsto på 1970-tallet og samtidig har røtter langt tilbake i historien (Jørgensen 2014, 27). Imidlertid er dette mindre relevant for en undersøkelse som denne, all den tid det er forfatterens helse og *sjelsevner* som har blitt gjort present i verkets resepsjonshistorie, og sånn sett spilt en større rolle for forståelsen vår av *Paa gjengrodde stier* enn de juridiske aspektene av

litteraturens bidrag i dette feltet, og *Paa gjengrodde stier* er et godt eksempel på en litterær tekst som i utgangspunktet er velegnet for kritikk og diskusjon på tvers av fagdisipliner, inklusive rettsmedisin og psykiatri. Skal en slik tilnærming lykkes, er det verdt å se på hvordan verket historisk sett har påkalt og fremhevet en eksisterende kløft mellom særlig litteraturen og psykiatrien.

Epilog og apologi

En rekke større analyser av Hamsuns forfatterskap setter strek etter hans nest siste litterære utgivelse, *Ringens sluttet* (1936), slik at *Paa gjengrodde stier* blir stående som et appendiks til forfatterskapet, heller enn en fullverdig del av det (Gimnes 1998, 201, Selboe 1999, 213–214). Dette er ikke så merkelig, all den tid teksten på mer enn én måte er vanskelig å få til å passe inn i helhetlige eller overgripende forståelser av Hamsuns omfangsrike forfatterskap, uavhengig av hvilken tilnærming man som forsker måtte ha til materialet.

Omstendighetene for tilblivelsen av *Paa gjengrodde stier* er at Knut Hamsun, 86 år gammel og nesten helt døv, ved krigens slutt i 1945 blir satt i husarrest, for så å flyttes mellom sykehus i Grimstad, gamle hjem på Landvik og Vinderen psykiatriske klinikk mens han venter på rettssaken knyttet til hans påståtte landsforræderi. Rettssaken dreier seg særlig om tekstene forfatteren har skrevet i løpet av krigen til støtte for den tyske okkupasjonsmakten, og om et uavklart spørsmål om medlemskap i det nasjonalsosialistiske partiet Nasjonal samling (Gimnes 1998, 205, Rottum 2000, 707, Dingstad 2003, 247). *Paa gjengrodde stier*, som lesere har hatt utfordringer med å plassere sjangermessig siden utgivelsen,² skildrer i selvbiografiske vendinger tiden fra arrestasjonen i 1945 til juni 1948, når dommen har falt og forfatteren, som det står i hans siste nedtegnelse til allmennheten, «ender [s]in skrivning» (Hamsun 1949, 185). Verket er sammensatt av barndomsminner, refleksjoner over forfatterens oppvekst på Hamarøy og et direkte og indirekte forsvar for handlingene hans under krigen. I tillegg har lesere ment å kunne spore rent fiktive innslag i verket, hvor særlig møtene med vandreren Martin fra Kløttran utmerker seg. Verket er i tillegg til dette en nærgående skildring av hva det innebærer å være innlagt mot ens vilje,³ og en protest mot at forfatteren blir kategorisert med den kanskje mest berømte rettspsykiatriske konklusjonen i norsk litteraturhistorie, nemlig varig svekkede sjelsevner, en konklusjon som fremdeles er oppe til diskusjon i lesninger av dette verket.

Varig svekkede sjelsevner

På Vinderen psykiatriske klinikk i 1946 undertegnes den rettspsykiatriske erklæringen om Knut Hamsun med følgende konklusjon:

- 1) Vi anser ikke Knut Hamsun som sinnssyk og antar ikke at han har vært sinnssyk i tiden for de påklagede handlinger.

rettsoppgjøret etter krigen. For øvrig er de juridiske aspektene av rettsoppgjøret diskutert i blant annet Kierulf og Schiøtz' *Høyesterett og Knut Hamsun* (2004).

² Se for eksempel (Gimnes 1998), (Selboe 1999) eller (Skaftun 2003).

³ Linda Nesby har diskutert verket som en pasientfortelling i artikkelen «*På gjengrodde stier* (1949) – pasienten som forteller» (2016).

2) Vi anser ham som en person med varig svekkede sjelsevner men antar ikke at der er noen aktuell fare for gjentakelse av straffbare handlinger. (Langfeldt og Ødegård 1978, 101).⁴

Vi kan her se bort ifra den ufrivillige komikken i utsagnet om at det er liten aktuell fare for at den nærmere nitti år gamle Knut Hamsun skulle gjenta noen straffbare handlinger.⁵ Konklusjonen bidrar til at Hamsun-saken gjennomføres som en såkalt erstatningssak og ikke en straffesak, og spørsmålet om og diskusjonen av forfatterens sjelsevner skulle i utgangspunktet være avsluttet på dette tidspunktet. Denne rettspsykiatriske konklusjonen skulle imidlertid komme til å få et uvanlig seiglivet ettermæle, i stor grad på grunn av utgivelsen av *Paa gjengrodde stier* i 1949.

Varig svekkede sjelsevner er en juridisk konstruksjon og i seg selv ingen psykiatrisk diagnose, motsatt av hva man kan få inntrykk av når man leser *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie (Eitinger og Retterstøl 1990, 75). Langfeldt og Ødegård uttrykker i forordet til *Den rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun* (1978) frustrasjon over uttrykket, som aldri har blitt «populært» og ifølge dem har lett for å misforstås (Langfeldt og Ødegård 1978, 9). Særlig litteraturviteres omtaler av begrepet i forbindelse med *Paa gjengrodde stier* kan tyde på at de har rett. Betegnelsens tilkortkommenheter diskuteres blant annet i Eitinger og Retterstøls *Rettspsykiatri* (1990). Her skriver forfatterne at betegnelsen er «svært lite tilfredsstillende», at den som regel blir oppfattet fornærmende av observanden, og at det er ønskelig at den skal gå ut av bruk i rettspsykiatriske sammenhenger – noe som også ble tilfelle fra 1997 (Eitinger og Retterstøl 1990, 77–78).

Til grunn for den berømte konklusjonen om forfatterens sjelsevner ligger følgende omstendigheter: Riksadvokaten har bedt overlege Gabriel Langfeldt om en judisiell observasjon av Knut Hamsun, etter at Langfeldt har uttalt at han mener dette er nødvendig. Dette til tross for at en distriktslege etter en foreløpig vurdering av Hamsun har konkludert med at forfatteren ikke er eller har vært «åndssløv eller sinnssyk» og dermed er fullt ut strafferettslig tilregnelig for sin protyske framferd under krigen (Dingstad 2003, 248, Kierulf og Schiøtz 2004, 40).

Ifølge Eitinger og Retterstøl var betegnelsen myntet på personer som opprinnelig hadde hatt en normal psykisk utvikling, som senere endret seg, slik at det forelå en såkalt sjelelig svekkelse. Dette kunne for eksempel inntreffe som et følge av alderdomssvekkelse eller hjerneslag, som begge var relevante for Hamsun i 1940-årene. Tilstanden kunne utarte seg som forbipasserende eller ha lengre varighet, og i sistnevnte situasjon ble merkelappen «varig» benyttet, som altså ikke betydde at tilstanden var permanent. I de fleste omtaler av betegnelsen vektlegges det at konklusjonen ble avgjort på bakgrunn av en helhetsvurdering. Her kartla man en analysands personlighet, og svekkelse av følelsesliv og personlighet kunne vektlegges i like stor grad som intelligens. Tilstanden var aktuell i saker hvor det eksisterte tvil om hvorvidt en tiltalt skulle få sikring heller enn straff, slik tilfellet var med Hamsun. Av erklæringen til Langfeldt og Ødegård fremgår det at høy alder, affektlabilitet og uforsonlighet har veid tyngst i vurderingen av Hamsun (Langfeldt og Ødegård 1978, 7–8, Andenæs 1979, 152, 179).

⁴ Den rettspsykiatriske erklæringen skjemmes av en del ortografiske feil, noe Langfeldt og Ødegård beklager i forordet. Jeg kommenterer ikke disse ut over dette.

⁵ Faren for gjentakelse av straffbare handlinger oppgir Langfeldt og Ødegård at de er pålagt å uttale seg om, da det kunne påvirke spørsmålet om sikring versus straff. Dette ble senere endret (Langfeldt og Ødegård 1978, 10, Eitinger og Retterstøl 1990, 60).

At varig svekkede sjelsevner er et rettspsykiatrisk fagbegrep som fungerer som en samlebetegnelse heller enn en klart avgrenset psykisk tilstand eller diagnose, er en åpenbar utfordring når litteraturvitere skal skrive om betegnelsen eller redegjøre for dens betydning i forbindelse med *Paa gjengrodde stier* (Eitinger og Retterstøl 1990, 61). Historisk sett har litteraturvitere imidlertid hatt nokså lav terskel for både å skrive om betegnelsen og å uttale seg om konklusjonens validitet, noe som etter hvert utgjør en omfangsrik og ikke uproblematisk del av resepsjonshistorien til *Paa gjengrodde stier*. Denne presentasjonen av hva som ligger i betegnelsen varig svekkede sjelsevner er ikke ment som et argument for at Hamsun faktisk var sjelelig svekket på noe tidspunkt. Allerede et overfladisk innblikk i betegnelsens innhold gjør likevel flere av omtalene fra litteraturvitere problematiske, som vi skal se i det følgende.

Litteratene om Hamsun-saken og *Paa gjengrodde stier*

Tvilen om den rettspsykiatriske konklusjonens validitet kom til uttrykk allerede før *Paa gjengrodde stier* ble utgitt. I et brev til Hamsuns forsvarer Sigrid Stray skriver Gyldendal-redaktør Harald Grieg, etter å ha lest manus:

Den skildring Hamsun her gir av sitt liv fra han like etter frigjøringen ble arrestert til høyesteretts dom falt nu i sommer [...] er ikke bare et gripende menneskelig dokument, det motsier også, på en helt overbevisende måte, de psykiatriske sakkyndiges uttalelse om hans «varig svekkede sjelsevner» [...]. En merker hele tiden «løvens klo» (gjengitt i Stray 1979, 145).

Muligens er det allerede fra dette punktet at vi kan ane en deling av *Paa gjengrodde stiers* lesere i dem som tror på konklusjonen om at forfatteren lider av varig svekkede sjelsevner, og dem som leser verket som et bevis for at denne konklusjonen ikke stemmer.⁶ Dette siste kan vi anta er en ønsket effekt fra forfatterens side, slik for eksempel Tore Rem formulerer det i *Reisen til Hitler* (2015): «Det var slik han tenkte seg denne boka underveis, [...] som et endelig argument mot at hans 'sjelsevner' var 'varig svekkede'» (Rem 2015, 352). I den grad vi kan si at dette har fungert, er det i alle fall et godt eksempel på den kontrollen vi vet at Hamsun evnet å utøve over sitt publikum, også på dette stadiet av livet og karrieren. Griegs uttalelse bidrar til å skape en uløselig forbindelse mellom det litterære verket og den rettspsykiatriske konklusjonen, samtidig som disse størrelsene også står i opposisjon til hverandre.

I et brev Herman Wildenvey sendte Stray i 1951, beskriver han hvordan han har løyet når en bekjent spør om han har lest Hamsuns nye bok, som altså er *Paa gjengrodde stier*, og oppgir som forklaring at han nødig innlater seg «med disse senfødt psykoseudoanalytiske nye fyrene som går med bladmavene fulle av Freuddrøv» (gjengitt i Stray 1979, 174). De mest ekstreme omtalene av Langfeldt, de sakkyndiges konklusjon og rettsoppgjøret i sin alminnelighet er oftest signert Hamsuns forfatterkolleger.⁷ Et eksempel på en slik omtale finner vi hos Jens Bjørneboe, som i etterordet til *Under en*

⁶ Til dette kan vi legge til at en rekke journalister og litteraturkritikere formulerte seg på linje med Grieg, og uttrykte at *Paa gjengrodde stier* tjente som et motbevis mot konklusjonen, oftest uten å forklare hvorfor og hvordan de mener dette er tilfelle. I anmeldelsene og omtalene fra utgivelsesåret, som blir for omfattende å gå inn på i denne sammenhengen, er undringen over og motstanden mot den rettsmedisinske konklusjonen fremtredende. Disse er for eksempel behandlet i (Skjønberg 1979) og (Stuberg 2009).

⁷ I faglitteraturen har dette fenomenet blitt kalt «doctor-bashing», hvor legestanden som helhet reduseres til én instrumentell masse (Hawkins 1999, 8).

hårdere himmel (1957) har følgende å si om det han omtaler som «den såkalte ‘rettspsykiatriske erklæring’»:

Dette psykiatriske dokument, dette – såvel i form som i innhold – slurvete, forvrøvlete, overfladiske, dilettantiske amatørprodukt fra professor Langfeldts hånd er typisk for den nasjonale galopperende hjernebløthet som idag går under navnet ‘Landssvikoppgjøret’ (Bjørneboe 2006, 231).

I Thorkild Hansens omstridte og apologetiske bok *Prosessen mot Hamsun* (1978), hvor *Paa gjengrodde stier* omtales som «beviset på at [Hamsun] ikke led av svekkede sjelsevner» oppgis det også at de sakkyndiges konklusjon i lys av Hamsuns litterære produksjon klinger «som en stradivarius i hendene på en ape» (Hansen 1996, 434).⁸

Et slikt sort/hvitt-syn på Hamsun-saken og *Paa gjengrodde stier* var ikke spesielt oppsiktsvekkende på femtitallet. Som Steinar Gimnes påpeker i *Sjølvbiografier* (1998), innskrenker verkets kontroversielle utgangspunkt samtidsresepsjonens muligheter for nyansert diskusjon (Gimnes 1998, 202). Det vi imidlertid kan merke oss, er at deler av en slik antipsykiatrisk holdning, sammen med forestillingen om at *Paa gjengrodde stier* falsifiserer Langfeldt og Ødegårds konklusjon, har blitt reproduisert i resepsjonshistorien også langt frem i tid.

Stiltonen og subjektiviteten i de foregående eksemplene tilhører mer unntakene enn reglene i omtalene av Hamsun-saken, og det bør understrekes at det ikke er snakk om vitenskapelige analyser. Mindre polariserende er omtalene av Hamsun, rettsoppgjøret og *Paa gjengrodde stier* i det vi kan kalle de akademiske diskusjonene om verket, selv om omtalene av sjelsevnene er verdt å se nærmere på også i disse lesningene. Det er spesielt verdt å legge merke til hvordan *Paa gjengrodde stier* i disse eksemplene stilles opp mot den rettspsykiatriske konklusjonen.

I *Hamsun og vi* fra 1959 hevder Edvard Beyer at selv om «Professorene Langfeldt og Ødegård [...] vel har rett når de hevder at uttrykket [varig svekkede sjelsevner] faglig sett er i orden, så virker det unektelig komisk på alle som leser *Paa gjengrodde stier*» (Beyer 1959, 8). I *Modern Norwegian Literature 1860–1912* står følgende å lese om Hamsun: «Long known for his German sympathies, he gave open support to Quisling’s party, for which he was indicted and, though partially acquitted on grounds of mental failure (*brilliantly belied* by his *Paa Gjengrodde Stier*), heavily fined» (Downs 1966, 175, min uth.). Gimnes skriver: «[H]adde boka, når ho først kom, verkeleg vori senil, kunne publikum ha pusta letta ut i sitt moralske overtak på diktaren. Men *Pgs* dementerer sterkt dei varig svekte sjelsevnane» (Gimnes 1998, 206). I 1999 skriver Tone Selboe om *Paa gjengrodde stier* at «boka så ettertrykkelig tilbakeviser professor Langfeldts berømte og beryktede ‘varig svekkede sjelsevner’» (Selboe 1999, 212). Anne Sæbø skriver i en lesning av *Paa gjengrodde stier* at «[t]he mental examination of Hamsun appears to be a complete hoax considering the patient’s superior understanding of the mind» (Sæbø 1999, 468). I en artikkel skriver Øystein Rottum om hvordan det gjerne blir «fremholdt at Hamsun gjorde erklæringen til skamme da han skrev *Paa gjengrodde stier*, der han viste seg som en høyst oppegående person» (Rottum 2000, 713). Jørgen Haugan skriver, i *Solgudens fall* (2004), at Langfeldts «dom over Hamsuns varig svekkede sjelsevner [...] blir ettertrykkelig tilbakevist» (Haugan 2004, 383–384). Monica Žagar skriver: «If

⁸ Utgivelsen av Hansens bok medførte en større debatt som diskuteres og gjengis i Simen Skjønberg *Det uskyldige geni? Fra debatten om «Prosessen mot Hamsun»* (1979).

nothing else, [Hamsun] effectively refutes professors Langfeldt and Ødegård's diagnosis» (Žagar 2009, 216). Unni Langås skriver at *Paa gjengrodde stier* kan betraktes som «a striking piece of evidence that Hamsun's mental capacities as an author are fully intact» (Langås 2011, 85). Lars Frode Larsen skriver at boken «[o]verfor offentligheten» fungerte «som et virkningsfullt dementi av psykiaternes konklusjon» (Larsen 2012).

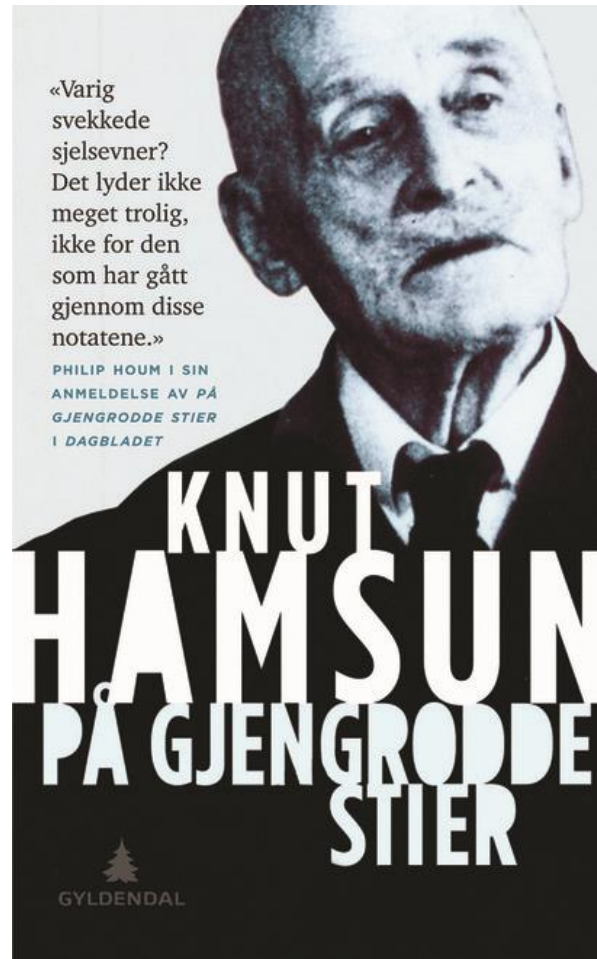
Dette er kun et utvalg av hva som er skrevet om *Paa gjengrodde stier* siden utgivelsen, og slett ikke alle lesninger av teksten anser den rettspsykiatriske konklusjonen som vesentlig for forståelsen av den.⁹ Lesere som Gimnes og Rottem foretar dessuten gjennomganger av betegnelsen varig svekkede sjelsevner og konteksten den har oppstått i, i tillegg til å inkludere Langfeldt og Ødegårds svar på kritikken mot dem og imøtegå denne. Vi kan like fullt merke hvordan mange av uttalelsene i ulik grad holder liv i forestillingen om at en korrekt rettspsykiatrisk konklusjon og *Paa gjengrodde stier* er to gjensidig utelukkende størrelser. Dette gjøres oftest uten at det blir forklart hvordan det er mulig at et litterært verk kan tilbakevise konklusjonen om at Hamsun var å anse som en person med varig svekkede sjelsevner. Det er videre verdt å merke seg språkbruken i disse utdragene. Ord som «dementere» og «tilbakevise», som benyttes i flere av disse tekstene, kan i denne sammen både betegne at Hamsuns verk *argumenterer* for at konklusjonen ikke stemmer og at det *beviser* det. Det er dermed en rekke av lesningene som ikke nødvendigvis argumenterer direkte for et absolutt motsetningsforhold mellom konklusjonen og verket, men hvis språkbruk åpner for denne muligheten. Samlet sett er altså uttalelsene som kommer fra akademikere mer nyanserte, men ikke nødvendigvis mer oppklarende enn de som kommer fra forfatterne.

Bokomslaget og parateksten

Denne gjennomgangen av litteraturviternes uttalelser om *Paa gjengrodde stier* signaliserer at forståelsen av forholdet mellom sjelsevnene og den litterære teksten er så innarbeidet at den ikke behøver å forklares eller stilles spørsmål ved. Dette inntrykket forsterkes hvis vi ser på Gyldendals siste utgave av boken fra 2009. Alle bøkene i denne serien av Hamsuns mest kjente utgivelser har sitater på omslagene. Sitatene er alle sammen hentet fra Hamsun selv, med unntak av et Thomas Mann-sitat som roser *Markens grøde* som en «vidunderlig» bok, ved siden av et Hamsun-sitat om romanen. *Paa gjengrodde stier*¹⁰ er eneste utgivelse som *ikke* har en uttalelse fra forfatteren på omslaget overhodet. Her kan vi i stedet lese følgende sitat fra litteraturkritiker Philip Houm: «Varig svekkede sjelsevner? Det lyder ikke meget trolig, ikke for den som har gått gjennom disse notatene» (fig. 1).

⁹ Et eksempel fra senere år er Rems omtalte *Reisen til Hitler* og debatten i kjølvannet av dens utgivelse i *Vagant* i 2014–2015. Diskusjonen, hvor Rem, Frode Lerum Boasson, Kari Løvaas og Sigrid Combüchen bidro, dreide seg om Rems bok, om forholdet mellom politikk og litteratur og om *Paa gjengrodde stiers* etiske implikasjoner. De rettspsykiatriske forholdene er bare så vidt nevnt i diskusjonen.

¹⁰ Utgaven er språklig oppdatert.

Figur 1: Omslag På gjengrodde stier, Gyldendal (2009)

Uttalelsen er fra Hamsuns samtid, men det er verdt å merke seg at vi også i dag inviteres til å lese *Paa gjengrodde stier* med et dementi av den rettspsykiatriske konklusjonen som fortegn. Videre kan vi merke oss at denne avvisningen av konklusjonen er foretatt av en litteraturviter – omslaget er sånn sett symptomatisk for verkets resepsjonshistorie som helhet.

Parateksten, et begrep etablert av den franske litteraturteoretikeren og narratologen Gérard Genette, viser til det som omslutter det vi tenker på som selve den «nakne» litterære teksten.¹¹ Eksempler på paratekst inkluderer forfatternavn, tittel, forord og illustrasjoner (Genette 1991, 261), og sitatet fra Houms Dagbladet-anmeldelse av *Paa gjengrodde stier* kan telle som et slikt eksempel. Det er ikke gitt i hvilken grad parateksten er å anse for en del av den litterære teksten, men sitatet som står trykket på bokomslaget

¹¹ Giuliano D'Amico har tidligere skrevet om *Paa gjengrodde stiers* paratekst i forbindelse med den første italienske og politisk ladde oversettelsen av teksten fra 1962. D'Amico viser blant annet hvordan parateksten fra denne utgaven presenterer Hamsun som en politisk forfulgt som «nesten ble satt i en psykiatrisk klinikk av sine politiske motstandere» (gjengitt i D'Amico 2014, 39). Tore Rem har diskutert hvordan omslagsillustrasjonene av en utgave av *Paa gjengrodde stier* fra 1996 viser et stillbilde fra Jan Troells film *Hamsun*, med Max von Sydow i rollen som Knut Hamsun. Sammen med omslagets paratekst legger dette ifølge Rem føringer for vår lesning av *Paa gjengrodde stier* (Rem 2015, 121).

til *Paa gjengrodde stier*, bidrar til vår forståelse av verket. Når Gyldendal benytter Houms avvisning av konklusjonen om de varig svekkede sjelsevnene til å presentere verket, kan vi vise til Genettes forståelse av det å *presentere*, altså *det som gjør noe present* (Genette 1991, 261). Denne utgaven, utgitt seksti år etter at *Paa gjengrodde stier* først ble publisert, holder med andre ord liv i kontroversen fra utgivelsestidspunktet.

Houms utsagn kan tjene som eksempel på en paratekst som både er posthum og fra Hamsuns samtid. At sitatet sto på trykk i 1949, begrenser i hvor stor grad det kan sies å legge direkte føringer for lesninger av Hamsuns tekst i dag. Samtidig forblir det like fullt en del av presentasjonen av *Paa gjengrodde stier*, formidlet på en måte som indikerer at Houms vurdering er holdbar også i dag. Fotoet på omslaget viser dessuten Hamsun som forsvarer seg i retten. Samlet sett trekker dette oss som lesere mot en styrket oppfatning av samsvar mellom den litterære teksten og dens biografiske forelegg. I dette kan vi si at parateksten som avviser konklusjonens gyldighet, på samme tid opptrer som delårsak til og virkning av forståelsen av sammenhengen mellom *Paa gjengrodde stier* og den rettspsykiatriske konklusjonen. I dette tjener den først og fremst som eksempel på hvor innarbeidet denne forståelsen er.

Disiplinær lojalitet

Et ikke overraskende funn når man går igjennom diskusjonene av Hamsun-saken, er at medisinere og jurister generelt er mindre kritiske til særlig Gabriel Langfeldt enn det litteratene er. At overlegen og professoren på det tidspunktet han ble utnevnt som sakkyndig, var blant landets fremste autoriteter i rettspsykiatri, kan være lett å glemme når vi leser litteraters omtale av ham. I juss- og psykiatroleiren vektlegges generelt sett Langfeldts kvalifikasjoner og utmerkelser i langt større grad (se for eksempel Hermundstad 1999 eller Rafter 2000). I denne leiren finner vi også talende karakteristikk av litteraturvitere og litteraturvitenskapen. Bjørn Rafter skriver i sin artikkel fra 2000 at kritikken mot Langfeldt dels er «av sterkt subjektiv personlig art [...],¹² dels usaklig, polemisk, [...] og dels gitt på bakgrunn av manglende innsikt og forståelse for rettspsykiatriens oppgaver» (Rafter 2000, 127). Rafter understreker også at rettspsykiatere har opplysningsplikt, som altså innebærer at de er pliktig å meddele alt som har fremkommet under observasjonen, og at forholdet mellom en sakkyndig og en observand ikke uten videre kan sammenlignes med «vanlige» lege/pasient-forhold, blant annet fordi observanden ikke skal *behandles* (Rafter 2000, 133, 134). Om erklæringen skriver Rafter at den har «fulgt daværende og langt på vei nåværende prosedyrer», og senere hevder han at «konklusjonen 'varig svekkede sjelsevner' fullt ut kunne forsvares, helt uavhengig av forfatterens senere litterære forsvarsverk». På spørsmålet om hvorvidt Hamsun var varig svekket, skriver Rafter: «Svaret er utvilsomt ja» (Rafter 2000, 136, 145).

Kjernen av den korte forsvarstalen Langfeldt og Ødegård skriver i forordet til *Den rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun*, er at de psykiatriske begrepene de benytter, i stor grad har blitt gjenstand for misforståelser og spekulasjoner fra kritikere som befinner seg utenfor fagfeltet: «[O]rdet *sjelsevner* har vært kritisert og misforstått, fordi 'evner' i populær sprogbruk går på intelligensen» (Langfeldt og Ødegård 1978, 9). Like

¹² Det bør nevnes at i tillegg til at den kritiserer for eksempel Thorkild Hanssen for hans subjektivitet, er Rafterts artikkel om emnet utpreget subjektiv og preget av en lojalitet til eget fagmiljø, slik Gimnes kritiserer Kringlen for.

viktig er det at de aktivt avviser at det er noen motsetning mellom å ha varig svekkede sjelsevner og å skrive et verk som *Paa gjengrodde stier*:

Det har vært innvendt mot vår konklusjon at en sjelelig svekket person umulig kunne skrevet en bok som *Paa gjengrodde stier*. Det er imidlertid en vel kjent sak at innarbeidede evner og tilvant virksomhet kan være vel bevart, selv om det foreligger en betydelig sjelelig svekkelse (Langfeldt og Ødegård 1978, 10).

Dette poenget gjentas gjerne av psykiatere og medisinhistorikere, men utelates ofte når litterater skriver om *Paa gjengrodde stier* og omstendighetene den er forfattet under.¹³ Denne diskusjonen preges også av at psykiatere har måttet forsvare seg: Gimnes har kritisert Einar Kringlen for å nære en lojalitet til sitt eget fagmiljø til en grad hvor det undergraver legitimiteten i hans uttalelser om Hamsun-saken (Gimnes 1998, 212).

Når psykolog Gunvald Hermundstad skriver at det «fremdeles» (i 1999) ikke er foretatt en grundig faglig evaluering av den rettspsykiatriske konklusjonen, kritiserer han også Hamsun-biografen Thorkild Hansens nærhet til stoffet i *Prosessen mot Hamsun*:

Hansen var forfatter av yrke og identifiserte seg altfor mye med outsideren Hamsun til at han greide å være saklig. La meg medgi at det er lett å bli revet med følelsemessig og bli moralistisk fordømmende når man stilles overfor denne problemstillingen (Hermundstad 1999, 202).

Professor i rettsvitenskap Johs. Andenæs ga i 1979 en kritisk lesning av *Prosessen mot Hamsun*, hvor han blant annet kritiserer Hansen for «stor mangel på juridisk innsikt» (Andenæs 1979, 158). Han omtaler i sin artikkel landssvikoppgjøret generelt og Hamsun-saken spesielt. Han skriver:

Siden Hamsun i 1949 utga boken *Paa gjengrodde stier*, har diskusjonen om ham og psykiaterne vært ført på hans premisser. I boken gir Hamsun et bilde af Psykiatrisk Klinik og professor Langfeldt som Hansen selv sier er skrevet med ondskap [...], men som litteraturkritikere og allmenhet stort sett har godtatt som et virkelighetsbilde (Andenæs 1979, 150).

Når man leser de fleste eldre omtaler av konteksten rundt *Paa gjengrodde stier* – og som lesningene av teksten i så stor grad er preget av – er det vanskelig å være uenig med Andenæs' beskrivelse. Juristene Anine Kierulf og Cato Schiøtz skriver i *Høyesterett og Knut Hamsun* (2004) at Hamsun-saken har blitt gjenstand for bred omtale av ikke-jurister,

¹³ Langfeldt har uttalt seg om dette i flere sammenhenger, og ved en senere anledning formulerer han argumentet noe annerledes, og på en måte som svekker forsvaret i forordet til *Den rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun*: I «Dommen over Hamsun» (1952) argumenterer han for at Hamsun uten problem kunne vært sjelelig svekket, for så å skrive *Paa gjengrodde stier* i årene som fulgte, fordi tilstanden kan ha bedret seg: «Konklusjonen om at Hamsun led av varig svekkede sjelsevner i 1946, forhindrer på ingen måte at han i 1948-49 kunne skrive en bok som 'Paa Gjengrodde Stier'. Det er en konstant erfaring at hvis hjerneblødningen ikke gjentar seg, bedres den psykiske tilstand etter hvert, og etter så mange år forundrer det ikke at der inntrådte såpass bedring at dikteren igjen kunne gripe til pennen» (Langfeldt 1952, 177). Gunvald Hermundstad og Jørgen Haugan er blant dem som har kritisert dette poenget med utgangspunkt i det faktum at vi vet at *Paa gjengrodde stier* ble skrevet i tidsrommet 1945–1948 (Hermundstad 1999, 226, Haugan 2004, 384). Se Kringlens kommentar til dette forholdet senere i artikkelen.

og at debatten om den derfor er preget av mange faktafeil (Kierulf og Schiøtz 2004, 10). Rafter skriver at det har vært vanskelig å få medisinere til å ta stilling til saken på faglig grunnlag (Rafter 2000, 127).

Hva med Ødegård?

Et emne berørt av flere (Rafter 2000, 127, Aaslestad 2007, 50) som kan vitne om at denne diskusjonen bevisst eller ubevisst har blitt ført dels på Hamsuns premisser, er skjevheten i omtalen av Langfeldt og Ødegård. Aaslestad har påpekt at Langfeldt har fått mye hardere medfart enn sin kollega i ettertid, til tross for at de var to om å undertegne rapporten om Hamsuns sjelsevner. Ifølge Aaslestad handler dette både om at Langfeldts notater om Hamsun er mer omfangsrike enn Ødegårds, og at sistnevntes stemme slik den kommer til uttrykk i journalen i større grad preges av varme, sympati og forståelse (Aaslestad 2007, 50–52). Til dette kan vi legge til at Hamsun lar Ødegård slippe langt billigere fra fremstillingen i *Paa gjengrodde stier*, både i beskrivelsene, og gjennom at han ikke nevnes ved navn. Også her kan Hamsun indirekte ha vist seg å ha mer kontroll over resepsjonen av sitt eget verk enn hva vi har oversikt over.

Psykiatere, psykologer, rettspsykiatere og jurister utgjør ikke en samstemt leir som motsier litteratene. Blant annet er det lite enighet å spore om hvorvidt det var forsvarlig å konkludere med at Hamsun faktisk hadde varig svekkede sjelsevner, hvorvidt denne svekkelsen i så fall var noe som ble ham påført i løpet av tiden på psykiatrisk klinikk, og om konklusjonen var et såkalt bestillingsverk.¹⁴ Det bør videre understrekes at dersom konklusjonen om sjelsevnene virkelig var et bestillingsverk eller et ønsket utfall, er det grunn til å anta at dette har vært motivert dels av et ønske om å «redde» Hamsun, ikke å felle ham – til tross for at forfatteren har oppfattet det motsatt (Rottem 2000, 712). I *Enigma* (1987) skriver Robert Ferguson at en aksept av konklusjonen om sjelsevnene fjerner ethvert moralsk problem med å lese Hamsun (Ferguson 1987, 324). Spørsmålet om forholdet mellom den litterære utgivelsen og forfatterens sjelsevner lar seg dermed heller ikke redusere til et spørsmål om hvorvidt vi som lesere ønsker å unnskyldte Hamsun eller ikke. Intakte sjelsevner kan både styrke og svekke forsvaret for Hamsuns nazisme under krigen.

Sigrid Strays gjengivelse av Hamsun-saken i *Min klient Knut Hamsun* fra 1979 er også verdt å merke seg. Stray er Hamsuns forsvarer, og i sine erindringer uttrykker hun seg med stor nærhet til materialet, men hun er like fullt en toneangivende jurist som har uttalt seg slik om observasjonen: «Et genis sammensatte natur med utfoldelse i verker som det vanskelig fantes sidestykke til, ble satt under den samme lupe som den der ikke når over den laveste intelligensterskel. Observasjonen kan bli stående som skamplett på norsk rettspraksis» (Stray 1979, 112). Flere psykiatere, som Kringlen, har kritiske bemerkninger til hvordan prosessen gikk for seg, også om Langfeldt kommer bedre ut av det her enn når det er litterater som fører ordet (Gimnes 1998, 213, Kringlen 2005, 28). Medisinere og psykiatere som har uttalt seg om den rettsmedisinske konklusjonen har sjelden vært like raske som litteraturviterne med å forkaste konklusjonens validitet. Her fremstår det dessuten i mindre grad som om konklusjonen står i et motsetningsforhold til *Paa*

¹⁴ Rafter deler for eksempel Hermunstads innledende vektlegging av Langfeldts kvalifikasjoner, men plasserer artiklene hans om Hamsun-oppjøret i leiren av kritikere som mangler forståelse for rettspsykiatriens oppgaver. De to er også uenige i hvorvidt det er riktig å betrakte konklusjonen som et bestillingsverk fra Riksadvokaten (Rafter 2000, 127, 130, Hermundstad 1998). Kierulf og Schiøtz tar avstand fra denne teorien (Kierulf og Schiøtz 2004, 43).

gjengrodde stier. Dette formuleres blant annet i 2005 av Einar Kringlen, og vi kan merke oss at ordlyden tidvis er nesten identisk med Langfeldt og Ødegårds forsvar i forordet til den rettspsykiatriske erklæringen.

De sakkyndige har understreket at «varig svekket» ikke vil si livsvarig svekket, men av en viss varighet i motsetning til rent forbigående. Det utelukker da ikke at pasienten kan komme seg og sågar skrive *Paa gjengrodde Stier*. Men nå viste det seg at Hamsun hadde skrevet, i det minste utkastet til boka, under oppholdet på klinikken. Tyder ikke det på at de sakkyndige tok feil? Kanskje, men ikke nødvendigvis. *Det er en velkjent klinisk erfaring at tilvante ferdigheter og innarbeidete evner kan være vel bevart selv om det foreligger en betydelig sjelelig svekkelse*. Svekkelsen vil nemlig manifestere seg i første rekke overfor nye oppgaver og nye situasjoner. Boka setter ikke Hamsuns kognitive evner på prøve (Kringlen 2005, 27, min uth.).¹⁵

Litteratur og psykiatri

Det er ikke vanskelig å forstå at et tilfelle som dette preges av mangel på dialog og kunnskapsutveksling på tvers av fagdisipliner. I tillegg til de omstendighetene som allerede er behandlet, kan vi tilføye at deltakerne i diskusjonene rundt Hamsun-saken og *Paa gjengrodde stier* både kommer fra ulike fag og ofte tar sikte på å analysere helt ulike størrelser: Litteraturviterne har i de aller fleste tilfeller benyttet *Paa gjengrodde stier* som fremste analyseobjekt, mens (retts)medisinerne i større grad har nærlest de sakkyndiges rapport og høyesterettsdommen. Langfeldt og Ødegård, og enkelte av deres etterfølgere, har direkte og indirekte hatt personen Knut Hamsun som analyseobjekt, og dette kan vanskelig sidestilles med å analysere en litterær tekst og trekke slutninger fra den.

Paa gjengrodde stiers resepsjon viser oss ulike disipliner satt opp mot hverandre, hvor forfatterens og pasientens blick forsøksvis gjeninnsettes ved siden av – og kanskje også over – psykiateres og juristers tilsynelatende objektive blick. Et slikt prosjekt har tydelige likheter med hvordan litteratur og medisin-feltet har vokst frem, og i en slik forståelse blir skriften fra den internerte Hamsun en opprørshandling. Som Žagar har vist, er verkets og forfatterskapets siste setning («Idag har Høyesterett dømt, og jeg ender min skrivning») vanskelig å lese som noe annet enn en påstand om at det judisielle systemet og det institusjonelle helsevesenet har strupet skrivingen hans. Gimnes har kommentert at denne avslutningen også er en ironisk kommentar om å få det *siste ordet* i saken (Gimnes 1998, 207). Žagar hevder at *Paa gjengrodde stier* har den effekten at den litteraturvitenskapelige diskursen Hamsun representerer, «vinner» over jussen og psykiatrien i det lange løp. Slik kan verket i sin helhet leses som en hevn over et juridisk-medisinsk fellesskap (Žagar 2009, 222, 226). I forlengelsen av Žagars lesning kan vi si at

¹⁵ Fra en litteraturviteres perspektiv fremstår det merkelig at utarbeidelsen av et litterært verk som *Paa gjengrodde stier* ikke skulle sette en forfatters kognitive evner på prøve. Kringlen utdypet ikke denne påstanden nevneverdig, men karakteriserer boken som et «litterært verk, ispedd polemikk med sarkasmer, morsomheter, galgenhumor, men også benektelser og overdrivelser» (Kringlen 2005, 27). Det er ikke gitt hvordan disse karakteristikene demonstrerer at Hamsuns kognitive evner ikke settes på prøve i utarbeidelsen av *Paa gjengrodde stier*.

Paa gjengrodde stier ikke kun etablerer denne motsetningen eller disputten innad i verket. Den fortsetter i resepsjonshistorien.

I de fleste omtaler dateres forskningsfeltet litteratur og medisins begynnelse til ca. førti år tilbake i tid, men kunnskapsutveksling og debatt på tvers av disiplinene har eksistert lenge før det. Når vi studerer *Paa gjengrodde stier* fra et ståsted som dette, er det verdt å minne om at disse uttalelsene på tvers av fagdisipliner ikke er noe bevisst forsøk på den typen kunnskapsutveksling vi i dag støter på i slike forskningsfelt. Saken er i sin natur tverrfaglig, men i den grad det i forskningslitteraturen har blitt adressert at debattens deltakere kommer fra et annet fagfelt, ser det først og fremst ut til å være for å understreke at henholdsvis litteraturvitere eller medisinerer har hatt en manglende forståelse for det de har kritisert – uten at en slik kritisk refleksjon i etterkant har blitt rettet mot debattantens eget fagfelt. Det samme gjelder fraværet av vektlegging av akkurat hva som undersøkes, det være seg det litterære verket, høyesterettsdommen, den rettspsykiatriske erklæringen eller Hamsun-saken i sin kompliserte helhet.

Slik sett vitner *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie også om et visst fravær av metodologisk bevissthet. I likhet med det Petter Aaslestad skriver om lesninger av journaltekster i *Pasienten som tekst* (2007), krever analyser av slike forhold en forståelse av leserrollens ustabilitet. Dersom en slik bevissthet uteblir, skriver Aaslestad, blir resultatet fort manglende vitenskapelig troverdighet (Aaslestad 2007, 32). Vitenskapelig troverdighet har slett ikke vært et mål for alle som har skrevet om *Paa gjengrodde stier* – ikke alle tekstene som er sitert her, er å regne for vitenskapelige arbeider overhodet, og det ville heller ikke være rettfærdig å kreve av dem. Men dersom vi skal kunne nærme oss *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie med ambisjoner om en slik troverdighet, synes det avgjørende å identifisere disse uoverensstemmelsene, blant annet for å redusere risikoen for å gå i de samme fellene selv. Dette er desto viktigere i møte med en tekst som er så kontroversiell og mangefasettert som *Paa gjengrodde stier*.

Bedre uenighet

I *Pasienten som tekst* diskuterer Aaslestad Rita Charons beskrivelse av den grunnleggende distansen i ethvert møte mellom lege og pasient. Litteratur og medisin-feltet preges ofte av forsøk på å minke avstanden mellom litteratur- og medisinvitenskapen. Distanse mellom legens og pasientens perspektiv, som både Aaslestad og Charon diskuterer, har overføringsverdi til dette forholdet. Dette kan det være verdt å minne om, om ikke annet enn for å ha realistiske forventninger til en slik kunnskapsutveksling. Aaslestads utsagn om møtet mellom pasient og lege kan fint utvides til å gjelde et slikt møte mellom litteraturen og psykiatrien, så vel som møtet mellom Hamsun og hans psykiatere: «Det er viktig å få frem at distansen mellom lege og pasient ikke er overfladisk, eller bygger på misforståelser som lett kan ryddes av veien. Tvert imot: Distanse er grunnleggende og kan ikke overbygges» (Aaslestad 2007, 198).

Paa gjengrodde stiers resepsjonshistorie utgjør et møtested for litteraturvitenskapelige og rettspsykiatriske tendenser som bør studeres inngående i en tid hvor slike kunnskapsutvekslinger står på agendaen i større grad enn på noe tidligere tidspunkt. Slike studier bør imidlertid utføres med høy bevissthet rundt de utfordringer som nødvendigvis gjør seg gjeldende i diskusjonene av verket. Mer treffende enn at *Paa gjengrodde stier* i seg selv demonstrerer forfatterens «sjelsevner», kan det være å si at verkets høye litterære kvalitet kombinert med dets selvbiografiske bakteppe gjør at det fungerer *overbevisende* på oss som lesere, også når det ikke er tydelig at forfatteren forsøker å overbevise oss.

Den «løvens klo» som Grieg beskriver, kan mer presist sies å gjelde forfatterens skriveferdigheter enn hans sjelsevner, uten at det nødvendigvis utelukker en positiv sammenheng mellom disse størrelsene.

Målet for en kunnskapsutveksling som den vi ser i resepsjonen til *aaå gjengrodde stier*, hvor aktørene i diskusjonene av et vanskelig kategoriserbart og kontroversielt tilfelle beveger seg over grensene til andre fagfelt enn sine egne, bør ikke nødvendigvis være konsensus. Ett av punktene hvor litteraturvitere og talspersoner for psykologien og psykiatrien enes, er at det i for liten grad har blitt foretatt en fagkritisk vurdering av Hamsun-saken, og i en slik større vurdering bør vi også øke forståelsen for hvilken rolle psykiatrien har spilt (og fått spille) i resepsjonen av *Paa gjengrodde stier*. Men til tross for at økt kritisk selvrefleksjon, mindre reproduksjon av sementerte forestillinger og større metodologisk bevissthet kunne ha gjort en slik kunnskapsutveksling mer fruktbar, er det ikke gitt at fremgangsmåten ville resultert i større enighet. Målet kunne i første omgang vært en *bedre* uenighet enn den *Paa gjengrodde stiers* resepsjonshistorie så langt har demonstrert, med visshet om at verken Hamsun-saken eller verket legger forholdene til rette for enkle og oversiktlige konklusjoner.

I Hamsuns foredrag «Psykologisk litteratur» fra 1891 hevder han:

Videnskapen kan med alle sine tall og kjensgjerninger ikke forklare meg alt; det er jo områder hvor den ennå står spørrende selv – la meg bare nevne dobbeltbevisstheten og de psyko-fysiologiske fenomener som står i nærmere eller fjernere slektskap til den, fenomener som har den overordentligste betydning nettopp i spørsmålet om menneskets psykologi. Det er oppdukkende, bisarre sjelsforeteelser, forvridde følelser, riktig selsomme forrykkelser i viljeslivet for eksempel, vidunderlige nervevirksomheter som videnskapen kun kan konstatere tilstedeværelsen av – om den kan det – men mer kan den ikke gjøre (Hamsun 2008, 48–49).

Sitatet viser oss en grunnleggende aksept av enhver vitenskapelig tilnæringsbegrensninger, og i Hamsun-litteraturens resepsjonshistorier er få verker bedre egnet til å innkapsle slike begrensninger enn *Paa gjengrodde stier*.

Bibliografi

- Aaslestad, Petter. 2007. *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler Gaustad 1890–1990*. Oslo: Universitetsforlaget.
- D'Amico, Giuliano. 2014 «Editore-traditore? Knut Hamsun lest, oversatt og publisert av italienske neofascister». *Edda* 1/14, vol. 114, s. 33–51.
- Andenæs, Johs. 1998. *Det vanskelige oppgjøret: Rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. 3. utg. Oslo: Tanum Norli.
- Bernhardsson, Katarina. 2010. *Litterära besvär. Skildringar av sjukdom i samtida svensk prosa*. Stockholm: Ellerströms.
- Beyer, Edvard. 1959. *Hamsun og vi*. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard).
- Bjørneboe, Jens. 2006. *Under en hårdere himmel*. Oslo: Pax forlag.
- Boasson, Frode Lerum. 2014. «Hamsuns dansende tale». *Vagant*, 2014 nr. 3, s. 125–128.
- Combüchen, Sigrid. 2015. «Knut Hamsun: Norges sorg». *Vagant*, 2015 nr. 1, s. 120–124.

- Dingstad, Ståle. 2003. Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme. Oslo: Gyldendal.
- Downs, Brian W. 1966. Modern Norwegian Literature 1860-1918. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eitinger, Leo og Nils Retterstøl. 1990. Rettspsykiatri. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ferguson, Robert. 1987. Enigma. The Life of Knut Hamsun. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Genette, Gérard og Marie Maclean. 1991. «Introduction to the Paratext», i New Literary History, Vol. 22, No. 2, Probing: Art, Criticism, Genre (Spring, 1991), s. 261-272.
- Gimnes, Steinar. 1998. Sjølvbiografier: Skrift, fiksjon og liv. Samlagets Bøker for Høgare Utdanning. Oslo: Samlaget.
- Hamsun, Knut og Larsen, Lars Frode. 2008. Samlede verker: B. 25: På turné (Ny utg. ed., Vol. B. 25). Oslo: Gyldendal.
- Hamsun, Knut. 1999. På gjengrodde stier (Ny utg. ed.). Oslo: Gyldendal.
1949. Paa gjengrodde stier. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hansen, Thorkild. 1996. Prosessen mot Hamsun. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Haugan, Jørgen. 2006. Solgudens fall. Knut Hamsun – en litterær biografi. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Hawkins, Anne Hunsaker. 1999. *Reconstructing illness. Studies in pathography*. Indiana: Purdue University Press.
- Hermundstad, Gunvald. 1998. «Når psykiatri blir politisk misbrukt» Dagbladet. Hentet 10.09.1998 fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/nar-psykiatri-blir-politisk-misbrukt/65478817>
1999. Psykiatriens historie. Oslo: Gyldendal.
- Jørgensen, Jens Lohfert. 2014. Sygdomstegn. J.P. Jacobsen, Niels Lyhne og tuberkulose. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kierulf, Anine og Cato Schiøtz. 2004. *Høyesterett og Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendals julebok 2004.
- Kringlen, Einar. 2005. «Knut Hamsuns Personlighet» Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 01/05, s. 18–29.
- Langfeldt, Gabriel og Ørnulv Ødegård. 1978. Den rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Langfeldt, Gabriel. 1952. «Dommen over Knut Hamsun». Vinduet (trykt utg.), 06/52, s. 175–177.
- Langås, Unni. 2011. «A Portrait of the Author as an Old Man: Knut Hamsun's On Overgrown Paths» i Dingstad, Ståle Ylva Frøjd, Elisabeth Oxfeldt og Ellen Rees (red.). Knut Hamsun: Transgression and Worlding. Trondheim: Tapir academic press.
- Larsen, Lars Frode. 2012. Knut Hamsun. Nesøya: Font forlag.
- Løvaas, Kari. 2014. «Krøtterstier». Vagant, 2014 nr. 4, s. 116–124.
- Nesby, Linda Hamrin. 2016. «På gjengrodde stier (1949). Pasienten som forteller.» Nordlit 38/2016 s. 137–151.
- Rafter, Bjørn. 2000. «'Varig svekkede sjelsevner'. Om professor Gabriel Langfeldt og den rettspsykiatriske erklæring», i Hamsun-dagene 2000 Hamarøy: Hamsun- selskapet 2000, s. 123–147.
- Rem, Tore. 2014. «'Jeg er Hamsun'.» Vagant 2014 nr. 2, s. 22–33.
2015. «Hamsun, det selvbiografiske og historien». Vagant 2015 nr. 2, s. 116–122.
2015. Knut Hamsun. Reisen til Hitler. Oslo: Cappelen Damm.

- Rottem, Øystein. 2000. «Hamsun og Langfeldt: Instrumentell fornuft vs. guddommelig galskap.» Tidsskrift for Norsk Psykologforening (trykt utg.). 8/00, vol. 37, s. 707–16.
- Selboe, Tone. 1999. «Ringens Sluttet?: Om Knut Hamsun, Paa gjengrodde stier». Agora nr 1–2/99, 17. årgang, s. 213–231.
- Skaftun, Atle (2003). Knut Hamsuns dialogiske realisme. En studie av *Børn av tiden*, "Nabobyen" og *Paa gjengrodde stier* med særlig fokus på autorposisjon, plot og personer. Oslo: Unipub.
- Skjønberg, Simen. 1979. Det uskyldige geni? Fra debatten om «Prosessen mot Hamsun». Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Stuberg, Tore. 2009. Hamsun, Hitler og pressen. Knut Hamsun i norsk offentlighet 1945-1955. Oslo: Koloritt forlag.
- Stray, Sigrid. 1979. Min klient Knut Hamsun. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Sæbø, Anne. 1999. «Knut Hamsun in 'Paa gjengrodde stier': Joker, 'Übermensch', or Sagacious Madman?» Scandinavian Studies, 71(4), s. 453–474.
- Žagar, Monica. 2009. *Knut Hamsun. The Dark Side of Literary Brilliance*. Seattle & London: The University of Washington Press.

Forfatterbiografi

Ingri Løkholm Ramberg er stipendiat i nordisk litteratur ved UiT – Norges arktiske universitet. Siste artikkel: «The Included Outlaw: A study of the seclusion in Amalie Skram's *Professor Hieronimus*». *Tidsskrift for forskning i sykdom og samfund*. 31, 2019.

Kontakt: ingri.l.ramberg@uit.no